

KELEMEN Judit

Sárospatak zenei öröksége

Sárospatak zenei örökségének gyökerei a 17. századi kollégium működéséhez vezethetők vissza. Magyarországon az új típusú iskolák (kollégiumok, gimnáziumok) képviselték azt a zenekultúrát, amely a kor zenei műveltségét meghatározta, terjedését elősegítette.¹

A pataki iskola zenei neveléséről az első feljegyzések épp ebből az időből származnak. I. Rákóczi György fejedelem, az iskola patrónusa 1621-ben új törvényekkel szabályozta a szervezeti, tanulmányi és fegyelmi ügyeket. Az egyházi ének tanítására vonatkozó 2. cikkében a kántor teendőit fogalmazta meg, hangsúlyozva, hogy a templomban nem hangozhat el olyan ének, amelyet előtte az iskolában ne tanított volna meg.² Az énektanítást tehát az egyház kántora végezte, egyre növekvő feladatainak ellátásában pedig zeneileg művelt, ügyes diákok segítettek.

Az európai műveltségű, újító szellemű Tolnai Dali János rektorsága idején – számos egyéb reform mellett – a magyar nyelvű zsoltáreklés gyakorlatát is bevezették. A fejedelem halálát (1648) követően felesége, Lorántffy Zsuzsanna vette át az iskola ügyeinek intézését. Ebben az időben már világi énekekről (a sárospataki zsinat szerinti „haszontalan dalokról”) is tudósítanak a feljegyzések³ – az ünnepek idején alsóbb éves kisdíákok is járták a falvakat, és adományért verses köszöntőket mondtak, énekeltek.

Lorántffy Zsuzsanna meghívására 1650-ben Patakra érkezett a kor egyik legnevesebb reformpedagógusa, Johan Amos Comenius. Pedagógiai újításainak leglényegesebb elemeit már korábban megfogalmazta, ezek gyakorlati alkalmazása azonban még váratott magára. Tehát reformelképzeléseinek megvalósítására, a pataki iskola megújítására kérte fel őt a fejedelemasszony. Comenius írásaiban számos alkalommal hangsúlyozta a művészeti nevelés szerepét, valamint a fokozatosság, a szemléletesség és az öntevékenység jelentőségét. A Patakon eltöltött négy esztendő alatt készült tankönyvei közül minden bizonnyal a legismertebb és legnagyobb hatású az *Orbis Sensualium Pictus* és a *Schola Ludus*.

Az *Orbis Sensualium Pictus* (A látható világ képekben; 1653) megírásával – pedagógiai elveinek lényeges pontját, a szemléltetés fontosságát erősítve – elkészítette az első képes tankönyvet, amelynek első kiadása Comenius távozása után négy esztendővel, 1658-ban készült el a nürnbergi nyomdában.⁴ A 150 szöveges és képes lecke (a körülöttünk lévő teljes világ bemutatása) közt hangszerek is szerepeltek. S bár a mű különféle kiadásai a magyarázó szövegek nyelve, a leckék száma, valamint az ábrák megléte vagy épp hiánya tekintetében elég változatos képet mutatnak,⁵ a 1685-ös lőcsei kiadásban több korabeli hangszer magyarázó rajzát és leírását megtaláljuk.

A *Schola Ludus* (Az iskola mint játékszín; 1654; 1656-ban jelent meg Patakon) hű képet ad a korabeli pataki iskoláról – ének-óra színdarabja azt is megmutatja, hogy Comenius a

pataki diákokkal megismertette a zene alapjait. Az előadást „bevezető és bezáró” zenével adták elő,⁶ amely arra utal, hogy hangszeres oktatás is folyt Patakon. Az illusztrációként kiválasztott oldal tetején a ritmusértékek neveit sorolja fel épp az egyik diák (*brevis, semibrevis, minima, semiminima, semifusa*), amelyek a 15. század első felére véglegesen kialakult ún. „menzurális” (a hangjegyek időtartamát pontosan jelölő) kottaírás általánosan használt ritmuselnevezései. Az alatta olvasható szöveg magyar fordítása így hangzik:⁷

Tanító: Mi a zenei hangsor, te másik?

6. tanuló: A hangok felemelkedése és alászállása a vonalakon és a vonalközökön, fel s alá.

Első diák: Mi ez a hangsor? Énekelj!

{a tanuló a három kottasort éneklj}

Első diák: Ennek tudása mire használható?

Tanuló: Minden dallamot pontosan tud énekelni, aki ezt hibátlanul énekl.

Első diák: Igazán? Énekelj hát nekem így hangjegyről, nem szövegről valami zsolttárt. Például a 38.-at. (Elé teszi a zsolttárt hangjegyekkel írva.)

Tanuló: Éneklek.

{a következő oldalon újabb kottakép, a zsolttárdallam lejegyzése menzurális írásmóddal}

A ritmusértékek és az abszolút hangrendszer mellett az Arezzói Guido nevéhez köthető szolmizációs hexachordokat a kottaolvasás támogatása szándékával tanulták a pataki diákok, emellett különböző technikai gyakorlatok (skalázás, hangközugrások felfelé és lefelé) éneklésével fejlesztették intonációs képességüket.

Vélhetően a pataki iskola 17. században kialakult kottaolvasási hagyományainak köszönhető, hogy „mikor Goudimel négyyszólamú zsolttárfeldolgozásai is eljutottak Patakra (...), a diákok könnyen meg tudták tanulni, mert már évszázados tradíciója volt a kótáról való éneklésnek. Meglévő kótaismeretük lehetővé tette számukra a többszólamú kórusok megtanulását. Ez adott alapot ahhoz, hogy önállóan megpróbálják az egyházi, majd a világi dallamokat harmóniás énekre tenni.”⁸

A 18. századi Magyarország zenekultúrájában kiemelkedő szerepet játszottak a magyarországi és erdélyi települések református felekezethez tartozó kollégiumai (Pápa, Debrecen, Patak, Székelyudvarhely, Nagyvárad stb.). A kollégiumokban az énektanítást az iskolatanító végezte, de általánossá vált, hogy a kiemelkedő zenei képességekkel bíró, magasabb évfolyamokon tanuló diákok is besegítettek az alsóbb osztályok énektanítási munkálataiba. A tananyag főként a vasárnapi és ünnepi istentiszteletek énekeit jelentette (általában genfi zsolttárok és a korábbi „dicséretet”), de temetésekben is elvárt volt a diákság részvétele. Erre a feladatra viszont fel kellett őket készíteni. Patakon sem volt ez másként: 1728-tól rendszeres feljegyzések olvashatóak a számadások tisztikönyvében. Az adatok szerint a pataki diákok nemcsak saját településükön végezték a temetési szertartásokat, hanem vidéki főúri környezetben, gazdagabb polgárok gyász-szertartásainál is. Ez viszont rendszeresen és jó színvonalon működő kollégiumi énekkart feltételezett, ahol már a többszólamú éneklés is általánosnak tekinthető volt. Az adatokból az is kiderül, hogy a temetésekért kapott pénzüsszeg részben vagy teljes egészében a főiskola pénztárába került befizetésre. Ezt a bevételt a szegény sorsú diákok segítésére, temetési költségeire fordította a kórus, amely „nemcsak mint műveltségi tényező, hanem mint jótékony, segélyező intézmény is szerepel főiskolánk történetében.”⁹

A pataki kollégium zenei neveléséhez kapcsolódóan konkrét adatok 1752-től állnak rendelkezésre. Ezek főként az énekkari elnök működésével kapcsolatos pénzügyi intézkedéseket mutatják, a szakmai munkáról alig nyújtanak információt. Annyi azonban megtudható, hogy az elnök az énekkar első embere volt, aki nem csupán felügyelte és bírálta a kórust, hanem fenntartotta a rendet, megbüntette a „kihágókat”, emellett rendezte a kórus kül- és belügyeit.

Érdekesség, hogy ő maga nem énekelt, viszont a „dalok szövegét, sőt ha zeneértő volt, dallamát is ő készítette. (...) kellett lennie oly testületnek is, mely ezen énekek dallamait összhangzatos rendszerben készítette; ez pedig nem lehetett más, mint a procontorium, miután az elnök legtöbbszörre sem zeneképes, sem zeneértő ember nem volt.”¹⁰

A 18. században a kollégiumi diákok által szerzett és/vagy lejegyzett dallamok kéziratos gyűjteményei a melodiáriumok. E gyűjtemények keletkezésének megértéséhez tekintsük át a pataki kollégium kóruséletét!

A kórus 1782 után már szervezeten, szabályok szerint működött: rendelkeztek mind a kóruselnök, mind pedig a kórustagok kötelességeiről. A kórus 16 főből állt, 8 szólamra osztva, szólamonként 1-4 énekessel. Kórusévkönyv örökítette meg az énekkar tevékenységét, az elnök pedig melodiáriumot vezetett, amely az ő idején keletkezett énekek szövegét és dallamát tartalmazta, valamint az általa készített új halotti énekeket. Köteles volt továbbá a régebbi elnöki vagy kartagi melodiáriumokból régebbi himnuszokat, halotti darabokat átvezetni, valamint – egyebek mellett – személyesen ellenőrizni, hogy minden kórustag hibátlanul átmásolja saját daloskönyvébe a megtanulandó dalokat.

A kórus bevételét a temetéseken és egyéb alkalmi eseményeken való közreműködés, valamint a kórustagok belépési díja mellett a kirótt büntetéspénz is gyarapította. Erről a tagok kötelességeit leíró szabályzat érdekes képet fest:

„8. Ki akár a rendes, akár a rendkívüli tanórára az elnök után jó, öt denárt fizet, ki pedig félórán túl jó, vagy az egész tanórát elmulasztja, tíz denárra büntetik; ismétlés esetében a rendes büntetésen felül, a körülményekhez mért szigorú büntetéssel is fenítjük. (...)

12. Ki az énekórán, éneklést színlelve, csak száját mozgatja, úgyszintén ki akár helybeli, akár vidéki szereplések alkalmával dorbézol, vagy magát leissza: első ízben az elnök által megdorgáltatik, második ízben tíz denár büntetéspénz fizetése mellett szigorúbban is fenítjük. (...)

14. Ki vidéki gyász- vagy örömműnépek alkalmával kirendelt szállásaikról, akár ismerőseikhez, akár borszerzés végett, akár más valami ürügy alatt, az elnök előleges engedélye nélkül eltávoznak: a borszerzők ötven denár büntetésen felül szigorúbban is fenítettnek, a többiek pedig tíz denárra büntetettek; azok pedig, kik az elnöktől engedélyt kaptak ugyan az eltávozásra, de a kiszabott időben vissza nem jöttek, tíz denár büntetésen felül a körülmények által súlyosbított büntetéssel fenítettnek.”¹¹

Barsi Ernő rámutat,¹² hogy az elnöki feladatok megkívánta folyamatos repertoár-biztosításhoz nem állt még rendelkezésre megfelelő mennyiségű kórusdarab, ezért egyfajta önellátás és saját feldolgozás vált szükségessé a kollégiumokban: létrejöttek a melodiáriumok. E dallamgyűjtemények zenetörténeti jelentősége abban áll, hogy „ezek őrizték meg számunkra az 1770–1820 között eltelt félévszázad magyar ritmusú, népi gyökerű dallamtermésének legjavát, azt a dallamkincset, amelyre tanult muzsikus (...) ügyet sem vetett. Meg is látszik a diákmelodiáriumok majd mindenikén, hogy nem zeneértő ember munkája. A kollégium énekari szabályzata a kartagok kötelességévé tette a betanult darabok feljegyzését, de a diákok verejtékes munkája sokszor nem tudott megbirkózni a szokatlan feladattal: a gyűjtemények legtöbbje nem emelkedik Horváth Ádám sajátosan kezdetleges hangjelzési módjának színvonala fölé. Mégis, tökéletlenségében is, ez a kollégiumi énekgyakorlat őrizte meg számunkra a XVIII. századi magyar ének anyagának legnagyobb és legértékesebb részét: ne feledjük, hogy itt találjuk a kuruc dallamok egyedül hiteles feljegyzését. Ez a kollégiumi énekirodalom a régi magyar verseskönyvek hagyományának egyenes örököse.”¹³

A pataki melodiáriumokban egy- és többszólamú dallamok lejegyzései is találhatóak. A legismertebb, Sárospatakon megtalálható dalgyűjtemények a 18. századból: Kulcsár Pál melodiáriuma (I–II. rész, 1775–1785); Szkárosi–Járdánházi melodiárium (1787–1792; Szkárosi István és Járdánházi János kézírásával); Dávidné Soltári (1790–1791; Darótzky József

lejegyzésében); Novák Lajos melodiáriuma (I–II. kötet, 1791); Szarka János melodiáriuma (1798); Pataki melodiárium (1798).¹⁴

Sárospatakon az egyházi többszólamú éneklés korabeli gyakorlatának mintájára (Goudimel négyszólamú zsolttárai Maróthi György kiadásában) próbálták a világi dallamokat is megharmonizálni a dallamlejegyzők. Azonban híján voltak a magasabb szintű zeneelméleti ismereteknek, így nem ismerték fel a Goudimel-zsolttárok zenei törvényszerűségeit, s általában mindössze hármashangzat-tömbök jelentették a dallamkíséretet. Sajátos hangjegyzírást alkalmaztak: mivel a különféle kulcsok alkalmazása megnehezítette a gyakorlatlanabb kottáolvasók dolgát, egyetlen vonalrendszerben ábrázolták a szólamokat. A teljes vegyeskar minden szólamának megjelenítéséhez azonban kevésnek bizonyult az ötvonalas rendszer, ezért 6–12 soros vonalrendszert használtak a dallam hangterjedelme szerint, a különféle szólamokat pedig más-más jellel írták, egy darabon belül mindig azonos módon. Mivel nem csupán a kulcsok használatát mellőzték (s így a pontos hangmagasságot sem lehet teljes bizonyossággal megállapítani), hanem előjegyzések, módosítójelek, ütemvonalak sem szerepelnek a kottákban, továbbá a ritmusjelek vonatkozásában is elég szegényes a jelrendszer, e dallamok megfejtése, hangzásuk pontos felidézése nem egyszerű feladat. Barsi Ernő felhívja figyelmünket, hogy „a régi diákok az olvasásban segítette az, hogy a leírt dallamok élő zeneként ott voltak a köztudatban. Ma ez a hangzó háttér hiányzik. Pedig jó volna segítségül különösen azokban a darabokban, melyeknek mind dūr, mind moll olvasása elképzelhető. Ilyenkor a dallamoknak más forrásokban való lejegyzései vagy az élő hagyományban fennmaradt népi változatai nyújtanak segítséget az értelmezésben. Tempójelzés nincs. Dinamikai jeleket egész kivételesen, egy-két esetben találunk. Csak a XIX. században kezdik ezeket is jelölni.”¹⁵

Bartha Dénes, Szabolcsi Bence és Barsi Ernő foglalkoztak behatóbban a magyar kollégiumi zenei élettel, és publikáltak a témakörben.

A melodiáriumokban lejegyzett dallamok zenei-stiláris összefoglalásakor Szabolcsi Bence tanulmányára támaszkodunk.¹⁶ A viszonylag kevés, régi magyar népzenei dalpélda mellett az ekkoriban kialakuló újabb népdal réteg számossága feltűnő, mellette ott találhatóak a népies-diákos dallamok, virágénekek, valamint a nyugati vonású műzenei dallamok.

Fontos kiemelni a 18. század Magyarországnak meghatározó történelmi eseményéhez, a Rákóczi szabadságharchoz kapcsolódó kuruc dalokat, illetve az ebben az időszakban végleges formáját elnyerő, és ezért hiteles történelmi dokumentációként kezelendő Rákóczi-nótát és Rákóczi indulót. Mindkét dallam több változatban él, több zeneszerzőt is megihletett, így különféle apparátusra készült feldolgozásai váltak híressé. A Rákóczi-nóta szövege kétféle verzióban ismeretes: „Hej, Rákóczi, Bercsényi...” és „Jaj, régi szép magyar nép...”

A pataki kollégium melodiáriumainak zenetörténeti jelentősége mellett más vonatkozásban is kiemelkedő a pataki diákok tevékenysége a magyar zenekultúra terén: a 18. század végére, illetve a századforduló idejére, az új évszázad elejére esik az első népdalgyűjtő utak dokumentálása. Csokonai Vitéz Mihály, Egressy Béni, Tompa Mihály és Erdélyi János mind pataki diákok voltak, s életük bizonyos szakaszában mindannyian fontosnak tartották, hogy a magyar népi kultúra első kézből való merítését közkinccsé tegyék.

Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) 1797-ben írt leveléből idéz Barsi Ernő: „Régibb és újabb magyar népbeli dalok (Volkslieder), melyeket más csinos nemzeteknek példájára imitt amott kézírásokból és hallomásból összeszedvén, az elvesztéstől megmenteni kívánt Csokonai Vitéz Mihály. – Van már ilyen nóta mintegy háromszáz.’ Később kelt levelében már 450-ről ír. Nagyon lényeges, hogy nemcsak már feljegyzett dalokat másolgat, hanem ’hallomásból’ is jegyez le népdalokat. Pótolhatatlan veszteség, hogy ez a mintegy félezer népdalt tartalmazó gyűjtemény elveszett.”¹⁷

Egressy Béni (1814–1851) zeneszerző mindössze két esztendeig tanult Patakon – sajnos anyagi okok és énekhangjának megbetegedése miatt abbahagyta pataki tanulmányait, később viszont már zeneszerzőként, 1843-ban megjelentetett egy népdalokat és magyar nótákat tartalmazó, tervezett sorozat első (és egyben utolsó) kötetét, amelyben található néhány új stílusú népdalt is.

Tompa Mihály (1817–1868) is pataki diák volt, lelkes kórustag. 1844-ben *Dalfüzér* címen 69 dalt tett közzé, amelyből 52 ének a költő kézírása, minden dal kottával együtt. Népdalok, népies műdalok és műdalok – a műfajok keveredése nem kisebbíti a költő elkötelezettségét a népi kultúra átörökítése ügyében. A pataki diákevek (1832–1845) vége felé kezdett a dalok gyűjtésével és lejegyzésével foglalkozni – ez a tény a pataki kollégiumban történő zenei írás (kottázás) magas színvonalú tanítására utal.

Erdélyi János (1814–1868) költő pataki diákból (1824–1837) lett népdalgyűjtő, később maga is a pataki kollégium tanára. 1846–48 közt saját alá rendezte háromkötetes *Népdalok és mondák* gyűjteményét, amely anyagi kényszerűség miatt sajnos csak a népdalok szövegét tartalmazza. Később a Kisfaludy Társaság gondozásában 12 dal (szöveg és dallam együtt) jelent meg 1847-ben, de Erdélyi további dallamok megjelentetését is tervezte. Bartókot jóval megelőzve felismerte és hangoztatta a népzene értékét, az emberiség szellemi remekművei közé sorolva őket.

S bár a pataki kollégium zenei életének elkövetkező évtizedei bőséges dokumentációval rendelkeznek, témánkhoz kapcsolódva mégis a pataki diákok népdalgyűjtő tevékenységére fókuszálunk, amely a 20. század első évtizedeiben is folytatódott. Az első világháborút követően Szabó Zoltán és Újszászy Kálmán vezetésével faluszeminárium szervezésére került sor, amelynek során a diákok néprajzi gyűjtőmunkát végeztek. „A gyűjtőszövegek anyaga nagyon sokrétű volt. Túlnyomó részét népdalszövegek teszik ki. Találhatók köztük szerelmi dalok, katonadalok, balladák, mondókák, gyermekjátékok, betlehemesek, karácsonyi, húsvéti köszöntő versek, szerelmes levelek, lakodalmi rigmusok, vőfélyköszöntők, mesék és adomák. Nagy kár, hogy a daloknak csupán a szövegét jegyezték le, dallamaikat nem. Úgy látszik, ezekben az években a kollégiumban folyó énektanítás nem volt olyan szinten, hogy a diákok dallamlejegyzésre is vállalkozhattak volna. A 18. században ezt, ha sajátos módon is, de meg tudták oldani. A 19. században legalább a kórustagok értettek hozzá. A 20. század elején már nem volt meg a diákok ehhez szükséges kottaismerete. (...) A gyűjtés ennek ellenére is jelentős, mert pontos adatokat szolgáltat arról, hogy a század elején Pataktól a Felső-Tisza vidékig milyen dalokat énekeltek.”¹⁸

A faluszemináriumok kulturális értékei mellett kiemelkedő jelentőséggel bírt a sárospataki népfőiskola is, amely az ország különféle településeinek korábbi népfőiskolai kezdeményezéseit, próbálkozásait követően 1936-ban indult, elsőként az országban, s vált az ezt követően kibontakozó országos mozgalom példájává. Az 1948-ig működő, legalább két és fél hónapos, bentlakásos népfőiskola programját a teológia tanári kara a „vallásos, ismeretközlő és gyakorlati” jelzőkben fogalmazta meg. A mindennapos ének Szabó Ernő irányításával valósult meg – a magyar népdalkincs megismerése mellett a népfőiskolások is megtanították társaiknak, vezetőiknek, oktatóiknak, vendéglelőadóiknak falujuk, környékük kedves népdalait, de a műzene alapvető megismertetésére is sor került az élő zenével vagy lemezekkel színesített előadásokon.¹⁹

*

A pataki melodiáriumok, valamint a faluszemináriumi és népfőiskolai népdalgyűjtő munkák jelentősége mellett a muzsikussá vált egykori pataki diákok, továbbá az 1857-ben első tanévet megkezdő tanítóképző intézet is hozzájárult Sárospatak zenei kultúrájának felvirágoztatásához. Jeles művészek csatlakoztak az intézmény tanári karához, akiknek előadóművészete vagy

zeneszerzői tevékenysége nagyban emelte a város zenei életének rangját. A teljesség igénye nélkül néhányuk tevékenységét röviden bemutatjuk.

Ivánka Sámuel (1826–1884) a kollégium (ekkor már református főiskola) ének-zene-tanára (1860–1884). Számos újítással próbálta a pataki zenei nevelés színvonalát emelni: a zenei analfabetizmus megszüntetésének céljával, a tömegek zenei nevelésével és a kóruskultúra felvirágoztatásának szándékával több mint fél évszázaddal megelőzte Kodályt. Oktatási segédanyagok készítésével mozdította előre a diákok zenei fejlődését, de a kollégiumi énekkar működésére és a gyülekezeti énekmódra vonatkozóan is más elképzelései voltak, mint az addigi gyakorlat. *Énekéskönyvét* 1862-ben adta ki a pataki református főiskola.²⁰

(*Szotyori*) *Nagy József* (1832–1909) tanítóképző-intézeti tanár. Kántor-organista édesapja jelentette számára a gyerekkori zenei környezetet. 1848-ban a debreceni nemzetőr zenekarának tagja lett, a világosi fegyverletételt követően bölcsészetet tanult. Az iskolában kitűnt művészeti tehetségével, már főiskolásként zenekart vezetett, orgona- és zongorajátékkal szerepelt. 1855-től a nagykőrösi, 1869-től a sárospataki tanítóképzőben ének-zene tanárként dolgozott, de más tárgyakat is tanított. Különböző zeneműveket komponált énekhangra, zongorára. A mai olvasó számára módszertani írásai lehetnek érdekesek, amelyek közül a *Vezérkönyv az énektanításban elemi és népiskolák számára* (Buda, 1872.), valamint a *Gyakorlókönyv az énektanításra. Az elemi I. és II. osztály számára* (Buda, 1872.) sárospataki pedagóguspályájához kötődik, s mindkettő pályadíjat nyert mű.²¹

Hodossy Béla (1864–1943) énektanár, tanítóképző-intézeti igazgató, a református egyházzene egyik vezéralakja. Édesapja református elemi iskolai tanító volt, ő maga 1889-ben szerzett tanári képesítést nyelv- és történettudományból és zenéből. Még ugyanebben az évben Sárospatakra került, ahol a tanítóképző zene-tanára lett. 1905-től 1923-ig a tanítóképző igazgatója is volt, 1935-ben vonult nyugállományba. Írt összhangzattan könyvet, szerkesztett református kántorkönyvet és iskolai dalgyűjteményt, de érdekelték a magyar zene törvényszerűségei és ritmusai is. Több egyházzenevel foglalkozó, önálló kötete is megjelent. 1903-ban készült dalgyűjteménye előszavában Kodályt jóval megelőzve fogalmazta meg a magyar dallamok fontosságát és kiemelt jelentőségét az iskolai tananyagban. E dalgyűjteményben a Rákóczi-nóta két változata is megtalálható.²²

H. (Homoródszentpáli) Bathó János (1872–1956): a református kollégium ének- és zene-tanára (1904–1925). Az énekórák mellett kórust és zenekart vezetett, harmónium, orgona- és hegedűórákat adott, de az utókor elsősorban kompozícióit köti személyéhez. Zeneszerzői eredményeit számos díjjal is elismerték, egyebek közt 1934-ben a Magyar Írók és Zeneszerzők Egyesületének országos pályázatán ezüst oklevéllel jutalmazták, 1942-ben a Múzsza Zeneműkiadó Vállalat pályázatán pedig aranyérmet kapott. A pataki diákok „hymuszaként” ismert *Bodrog partján van egy város* kezdetű népies dala.²³

Kovács Dezső (1881–1964) tanítóképző-intézeti ének-zene-tanár (1905-től, igazgató 1923–1937). A Zeneakadémiát orgona és zeneszerzés szakon végezte el. Patakra kerülését követően a mindennapos tanítás mellett ifjúsági zenekart vezetett, a korábbi vonózenekart pedig fúvósokkal egészítette ki. Igazgatói tennivalói mellett módszertani segédanyagokat is készített, továbbá szakított időt a tanítóképzés ügyét előremozdító kompozíciók készítésére is: orgonaiskoláját és népiskolai dalgyűjteményét a képzős diákok használták, egyházi kórusművei templomokban csendültek fel, emellett *A vajda háza* címmel daljátékot írt négy képből, de zenekari műveket is komponált.²⁴

Klacsó Béla (1896–1977) tanítóképző-intézeti ének-zene-tanár és igazgatóhelyettes. Tanítói, majd történelem-ének szakos tanári oklevele birtokában 1930–1935 és 1952–1956 között volt a képző ének-zene-tanára, az utóbbi négy esztendőben, nyugdíjba vonulásáig igazga-

tóhelyettese is. Zeneszerzéssel is foglalkozott, főként férfikarokat, dalokat és magyar nótákat komponált.²⁵

Szabó Ernő (1904–1982) a pataki kollégium ének-zenetanára (1929–1952). Jogi tanulmányai mellett végezte a Zeneakadémián a hegedű és zongora tanszakot, ezt követően került Sárospatakra 1929-ben. Mind a gimnáziumi, mind pedig a teológiai énekórák számát megnövelte, a hivatalosan előírt tanterv helyett eredeti népdalokat, valamint az európai és magyar zeneirodalom remekműveit tanította, az iskola hanglemezzgyűjteményét pedig értékes darabokkal gyarapította. Három énekkart vezetett, regös csoportot szervezett, emellett hangszeres képzést is nyújtott az érdeklődő hallgatónak, zenekart alapított, hangversenyeken pedig hegedűművész szólistaként emelte a város zenei életének rangját.²⁶

Bolvári (Szinok) Zoltán (1908–1993) tanítóképző-intézeti ének-zenetanár (1935–1937; 1954–1971). Értelmiségi szülők biztatására kezdte zenei tanulmányait. A Zeneakadémián először zongora, majd zeneszerzés tanszakon tanult, végül középiskolai énektanár és tanítóképző-intézeti zenetanár szakokon szerzett oklevelet. Első alkalommal mindössze két tanévet töltött Sárospatakon, de már ekkor felfigyeltek széleskörű zenei tájékozottságára és képzettségére, valamint modern szellemiségére, amely a „kortárs” (Bartók, Kodály és Bárdos) kórusmuzika népszerűsítésében, továbbá magas színvonalú hangversenyek szervezésében és az ezeken való közreműködésben (karvezető és zongorista) nyilvánult meg. Második, egyúttal végleges pataki tanársága nyugdíjazásáig tartott. Elméleti munkássága is jelentős, *Az énekzene tanítás módszertana* címmel kétkötetes tananyagot készített, amely részletes útmutatást adott az alsó tagozatos énektanítás minden területe vonatkozásában. Ehhez kapcsolódóan elkészítette *Dalkíséreték zongorára* címmel 190 nép- és ifjúsági dal hangszerkíséretes változatát az 1–4. osztály, 112 dalét pedig az 5–8. osztály számára. A pataki diákok H. Bathó János dala mellett „második himnuszként” tartják számon szerzeményét, amelyet E. Kovács Kálmán szövegére komponált (*Pataki diákok dala*).²⁷

Tóth Károly (1911–1984) tanítóképző-intézeti ének-zenetanár (1937–74). Kántor-tanító édesapjától, óvónő édesanyjától a szülői házban megtanulta a zene szeretetét. Elemi iskolai és szaktanítói végzettsége mellett középiskolai énektanári és tanítóképző-intézeti zenetanári oklevelet szerzett a Zeneakadémián. Az elméleti tárgyak mellett (zenetörténet, módszertan, ének) hangszeres muzsikát is tanított: harmónium-, zongora-, hegedű- és orgonajátékot, továbbá énekkart és zenekart is irányított. Járási és városi zenei együtteseket vezetett, emellett több országos szakmai testület munkájában is tevékeny részt vállalt.²⁸

Barsi Ernő (1920–2013) Kiss Áron- és Apáczai Csere János-díjjal (továbbá számos egyéb elismeréssel) kitüntetett hegedűművész, főiskolai tanár, néprajztudós, népdalgyűjtő, lelkész, egykori pataki diák (1931–1942). Tanító házaspár szülőktől kapta az indíttatást a nép, a kultúra szeretetére, majd „a sárospataki református kollégium neveltjeként tudatosult benne a paraszti kultúra, elsősorban a népdal értéke, jelentősége. Életének meghatározó 11 évét töltötte a Bodrog-parti Athén ihlető légkörében, a gimnázium után a teológiát is ott végezte el. Elhivatottságának és munkálkodásának indítékait onnan vitte magával, ahogyan erről gyakran vallott.”²⁹ Teológiai tanulmányai mellett Szabó Ernő felkészítésével sikeres magánvizsgát tett a Zeneakadémia hegedű tanszakának 1–2. évfolyama anyagából – 1942-től ott folytatta tanulmányait, s szerzett hegedűtanári diplomát. 1947-től Győrben élt, az ottani konzervatóriumban, majd a tanítóképzőben folytatta zenepedagógusi működését. 1955-től rendszeresen foglalkozott népdalgyűjtéssel, 1970-ben pedig szellemi néprajzból szerzett doktori fokozatot. A paraszti kultúrának, a népdalok szeretetének átörökítése átszötte egész életpályáját, amelynek során a tanítás mellett folyamatosan vezetett kórust, népdalkört, rendszeresen adott hangversenyeket és tartott előadásokat. Számos könyv és tanulmány mutatja aktív publikációs

tevékenységét.³⁰ Ki kell emelnünk *Bodrog partján nevelkedett tulipán – sárospataki diákdalok a XVIII. századból* című cd-jét, amelyen – hasznos ismertető szövege kíséretében – az általa vezetett Melodiárium Kamarakórus is meghallgatható.

Béres Ferenc (1922–1996) Liszt-díjas dalénekes, Érdemes és Kiváló Művész. Szegény parasztszaládból került az elemi iskola elvégzése után a sárospataki főgimnáziumba (1934–1938). 19 éves korában bejárta Erdélyt, s ekkor ismerkedett meg a valódi népművészettel; később Budapesten közreműködött a Népi Ének-, Tánc- és Játékegyüttes létrehozásában. Néprajzot, művészettörténetet és folklorisztikát tanult a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter és zongoraművész felesége anyagi és erkölcsi támogatásával bontakozott ki zenei karrierje: az 1948-ban alapított Honvéd Együttes énekes szólistája lett. A később Magyar Néphadsereg Művészegyütteseként külföldön is nagy elismertséget szerzett társulat tagjaként számos hazai és külföldi siker részesévé vált. 1957-től az újjászervezett Országos Filharmónia szólistája. Életútja során végig erősen kötődött Sárospatakhoz: hírnevét, országos elismertségét felhasználva kulcsszerepe volt abban, hogy Sárospatak 1968-ban visszakapta városi rangját. A városnak adományozott képzőművészeti magángyűjteményéből 50 db alkotást azzal a szándékkal, hogy példáját mások is kövessék, s így önálló képtár jöjjön létre Sárospatakon. Szándéka 1970-ben vált valósággá: ekkor nyílt meg a Sárospataki Galéria. 1963-ban készült *Virágénekek* című lemezét Párizsban a Francia Lemez-akadémia a hanglemezek nemzetközi versenyében első díjjal jutalmazta.³¹

Sárospatak zenekultúrája a magyar művelődéstörténet fontos fejezete, amelynek tanulmányai és értékei máig hatóan érvényesülnek.³²

Jegyzetek

1 A tanulmány a Társadalmi Megújulás Operatív Program Kutatás, Innováció, Együttműködések – Társadalmi innováció és kutatási hálózatok együttműködésének erősítése az Eszterházy Károly Főiskola, a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Nonprofit Kft. és az Agria TISZK Közhasznú Nonprofit Kft. együttműködésével címet viselő, TÁMOP-4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0013 azonosító számú projekt keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

2 Barsi Ernő – Szabó Ernő: A pataki kollégium zenei krónikája. Zeneműkiadó, Budapest, 1984. 17. o.

3 Uo. 23. o.

4 A Comenius ösztönzésére létesített pataki nyomdában is megkezdődtek az Orbis Pictus megjelentetésének munkálatai, Comenius Patakról való távozása miatt (1654) azonban a munka félbeszakadt. Vö.: Takács Béla: A sárospataki nyomda története. Magyar Helikon, Budapest, 1978. 31. o.

5 Fehér Erzsébet: Az Orbis Pictus magyarországi kiadásai. In: Comenius és a magyar művelődés. Bibliotheca Comeniana V. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 1994. 93–95. o.

6 Barsi Ernő – Szabó Ernő, i. m. 28.

7 Uo. 30. o.

8 Uo. 34. o.

9 Orbán József: A sárospataki énekkar története. Sárospatak, 1882. 25. o.

10 Uo. 25–26. o.

11 Uo. 38–39. o.

12 Barsi Ernő – Szabó Ernő, i. m. 38. o.

13 Bartha Dénes: A magyar énekelt vers forrásai Faluditól Horváth Ádámgig. http://epa.oszk.hu/00000/00001/00146/pdf/ITK_EPA00001_1932_03_274-287.pdf (Megtekintés: 2015. július 11.)

14 Lásd a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattárában: Dávidné Soltári, 1790–1791, Daróczy József lejegyzésében. KT 630.; Pataki melodiárium, 1798. KT 514.; Szarka János melodiáriuma, 1798. KT 1718.; Szkárosi–Járdánházi melodiárium, 1787–1792. KT 513.

15 Barsi Ernő: „Bodrog partján nevelkedett tulipán...” Sárospataki diákdalok a 18. századból. Kazinczy Ferenc Társaság, Sárospatak, 1988. 9. o.

16 Szabolcsi Bence: A XVIII. századi magyar kollégium zenéje. In: Szabolcsi Bence: A magyar zene évszázadai. Tanulmányok. Sajtó alá rendezte Bónis Ferenc. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1961.

17 Barsi Ernő – Szabó Ernő, i. m. 70. o.

18 Uo. 120–121. o.

19 Uo. 161. o. Lásd még: A magyarországi népfőiskola megalakulása. http://www.nepcoll.hu/?page_id=138 (Megtekintés: 2015. július 21.)

20 Gyöngyösi Péter: Ivánka Sámuel, a pataki zenepedagógus. In: Széphalom 2. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, Sátoraljaújhely, 1988. 255–269. o.

21 Vö.: Szotyori Nagy József. In: Pallas nagy lexikona, 12. kötet, Budapest, 1896. 917. o.

22 Vö.: Tárogató. Magyar dalgyűjtemény. Szerkesztette Hodossy Béla. Zemplén megyei tanító-egyesület, Trócsányi Bertalan bizománya, Sárospatak, 1903. Lásd még: Hodossy Béla. In: http://www.parlando.hu/2014/2014-2/2014-evi_szuletési_evfordulok_ZT.htm (Megtekintés: 2015. július 21.)

23 Vö.: Dobay Béla: Vallomás a nótás Bathó Jánosról = Zempléni Múza, 2005. V. évf. 1. szám, 77–79. o.

24 Vö.: Földyné Asztalos Adrienne: Kovács Dezső (1881–1964). In: A tanítóképzés múltjából. A nevelőképzés műhelyéből. Sárospataki Pedagógiai Füzetek 7. Comenius Tanítóképző Főiskola, Sárospatak, 1983. 95–106. o.

25 Klacsó Béla. In: <http://lexikon.katolikus.hu/K/Klacsó.html> (Megtekintés: 2015. július 21.)

26 Vö.: Földyné Asztalos Adrienne: Minőség és szeretet. Száz éve született Szabó Ernő = Zempléni Múza, 2005. V. évf. 1. szám, 80–83. o. Sárospatak zenei örökségének bemutatása során alpmunkának tekintettük egykori tanítványával, Barsi Ernővel közösen írt könyvét.

27 Vö.: Bolvári-Takács Gábor: Bolvári Zoltán, a zenepedagógus (1908–1993). In: Művelődésünk múltjából. Bibliotheca Comeniana VIII. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 1999. 129–146. o.

28 Vö.: Varga Erzsébet: A Tanítóképző Intézet híres tanárai – Tóth Károly élete és munkássága. Főiskolai szakdolgozat. Konzulens: Földy Ferenc. Comenius Tanítóképző Főiskola, Sárospatak, 1989.

29 Kovács Dániel: Barsi Ernő 90 éve. In: Széphalom 20. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, Sátoraljaújhely, 2010. 561. o.

30 Sárospatak zenei örökségének bemutatása során alpmunkának tekintettük egykori tanárával, Szabó Ernővel közösen írt könyvét, valamint a melodiáriumi dallamok megfejtését mai kottázási formában tartalmazó gyűjteményét.

31 Vö.: Bolvári-Takács Gábor: Portré Béres Ferenc énekművészről = Zempléni Múza, 2001. I. évf. 4. szám, 44–46. o.; Bordás István – Dobrik István: A Sárospataki Képtár Béres Ferenc-gyűjteménye = Zempléni Múza, 2001. I. évf. 4. szám, 47–49. o.

32 További felhasznált irodalom: Bartha Dénes: A magyar énekelt vers forrásai Faluditól Horváth Ádámgig = Irodalomtörténeti Közlemények, 42. évf. 1932. 3. szám, 274–287. o.; Bartha Dénes: Magyar zenekultúra a török hódoltság korában. In: Magyar művelődéstörténet III. Szerkesztette: Domanovszky Sándor et. al. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940. 617–632. o.; Dobszay László: Magyar zenetörténet. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984; Szabolcsi Bence: The Decline of Residential Culture. Songs Produced by the „Kuruc” Movements. In: Szabolcsi Bence: A Concise History of Hungarian Music. <http://mek.oszk.hu/02100/02172/html/47.html> (Megtekintés: 2015. július 15.); Szabolcsi Bence: The Eighteenth Century. Song and Choir Literature. In: Szabolcsi Bence: A Concise History of Hungarian Music. <http://mek.oszk.hu/02100/02172/html/5.html> (Megtekintés: 2015. július 15.)